

Alföldy Jenő

Irodalmunk végvára Délvidéken

Pintér Lajos: „Gyűjtsd a termést kalangyába”

A *Kalangya* története (1932–1944)

A trianoni döntéssel szétdarabolt, magyarok lakta területek közül nem tudnék választani abból a megmondolásból, hogy melyiknek az elkanyarítása fáj legjobban. Trianon – maga a fájdalom: egyetértek Illyés Gyulával abban, hogy magyar az, akinek Trianon fáj. Erdély a legnagyobb hiány, lélekszámban is. Ott született apám, nosztalgiám „határtalan” – és mégis: a Délvidékhez még különösebb érzelmek fűznek, mert az iránta való fájdalomba szégyen vegyül. Egyrészt a jugoszlávokkal kötött meg nem támadási szerződés felrúgása és Teleki Pál öngyilkossága, másrészt az Újvidéki mészárlás miatt – igen, akkor is, ha a szerbek irgalmatlan bosszúja *hússzoros* volt. S ezzel még nincs vége: a „láncos kutyázás” és a szerb határ elaknásítása moszkvai függőségünk egyik legundorítóbb marionett-megnyilvánulása volt. Igaz, hogy Tito is zsarnok, de legalább a jugoszlávok „saját diktátoraként” (nem úgy, mint nálunk a Moszkvából zsinóron mozgatott Rákosi és Kádár), és nem mellékes, hogy (Nagy Imre előtt) Tito (és az őt demokratikus gondolkodásával sokszorosan meghaladó Gyilasz) szakított elsőként Sztálinnal a közép-európai országok közül. 1956 végén, 57 elején számos magyar menekült a déli határon át kapott utat Nyugat felé, ezt sem felejtsem el. Meg azt sem, hogy az 1988 előtti években, évtizedekben a vajdasági kiadók jóvoltából sok olyan, Magyarországon keletkezett írás jelent meg, amely itthon nem láthatott napvilágot. Szomszédjaink közül a délre gondolok a legtöbb rokonszenvvel, miközben, ha rajtam állna, a többivel is sürgetném a megbékélést, és mindenféle sovinizmust eltörölnék.

Pintér Lajos költő most egy olyan könyvvel állt elő, amely a két világháború közötti Jugoszlávia egyik legfontosabb magyar kulturális fórumának, az 1932-től 1944-ig működő *Kalangyának* a történetét mutatja be. Elemzése jól világítja meg azt a tényt, hogy a három nagy elszakított terület (az egyszerűség kedvéért: Észak, Kelet és Dél) közül a délvidéken szerveződött meg legnehezebben elszakított hazánkfiainak irodalma. (Kárpát-Ukrajna akkor még Csehszlovákiához tartozott, ezért azt is „Északhoz” sorolom.) A főként Szenteleky Kornél író és költő által már a húszas évek óta előkészített és 1932-ben megvalósított – s 1933-ban bekövetkezett haláláig szerkesztett – folyóirat mellől hiányoztak az olyan patinás irodalmi múltú szellemi központok, mint amelyeket a csonka országon kívül Erdély és a Felvidék mondhatott magáénak. (A radikálisan baloldali, máig is élő, bár a történelem változásainak sokszorosan kitétt *Hiiddal* 1934-től 1944-ig párhuzamosan működött a *Kalangya*.) A két háború közötti kultúra viszonylagos szegénysége sok mindenre visszavezethető, a legtovább ott fennálló török hódoltságától egészen odáig, hogy a Monarchia idején a déli régióknak főként Szeged és Pécs volt a szellemi központja, s ezektől elszakadt a „határrendezés” miatt. Újvidéknek, Szabadkának vagy Eszéknek önmagában nem volt olyan összetartó szellemi ereje, mint Erdélyben Kolozsvárnak, Marosvásárhelynek és még néhány nagyobb városnak, Szlovákiában Kassának vagy Komáromnak. A délvidék kulturális múltja – a horvátoknak is, nekünk is nagy költőt adó Zrínyiek óta – nem olyan gazdag, mint például Erdélyé s a Partiumé. A szabadkai, újvidéki és más jugoszláviai településekről a legnagyobb tehetségek – Kosztolányival az élen – szinte menekülésszerűen távoztak Budapestre, hogy képességeiknek megfelelő fórumokat találjanak, vagy éppen teremtsenek maguknak.

Igaz: a délvidékről elszármazott írók nem lettek hűtlenek szülőföldjükhöz. Emlékezzünk csak Kosztolányi *Aranysárkányának* ide vonatkozó, szerzői önvallomásnak tekinthető részletére

és számos versére, versciklusára. A széles látókörű, ugyancsak igazi európeának nevezhető, Pozsonyba költözött Kázmér Ernő hűséges szerzője maradt a folyóiratnak. Így is hallatlan erőfeszítésekre volt szüksége a betegeskedő Szentelekynek és utódainak, hogy tartósan működővé tegyék a folyóiratot. Pintér Lajos 1977-ben, még egyetemistaként írta művét (Czine Mihály tanári irányításával), és ekkor bajosan térhetett ki arra, hogy a különösen „tevékeny” jugoszláviai titkosrendőrség milyen éberrel őrködött a magyarság szellemi élete fölött.

A találékonyosság és életrevalóság azonban nem hiányzott a maradék vajdasági magyar értelmiségből. Szentelekynek és főszerkesztő utódainak, Szirmai Károlynak, Herceg Jánosnak s munkatársaiknak (például Csuka Zoltánnak, Radó Imrének, vagy a folyóirattal mecénáskodó Kende Ferencnek) sikerült rávenniük sok anyaországi, erdélyi és felvidéki magyar íróra, hogy a folyóiratban közölt műveikkel és a *Kalangyáról* más régiókban s az anyaországban adott ismertetőikkel növeljék a fórum népszerűségét és elismertségét. Áprily Lajostól, Tamási Árontól Szabó Lőrincig, Radnóti Miklósig széles skálája mutatható ki azon íróinknak, akik külső munkatársaként részt vettek a fórum üzemeltetésében, jó hírének növelésében. Legkövetkezetesebben a *Tanút* 1933-ban elindító Németh László szállított szellemi muníciót a folyóiratba. Eszmei segítsége igen becsesnek mondható.

Szükség is volt erre. A rokonszenves írói és emberi arculatú, sajnálatosan rövid életű Szenteleky Kornélnek sokáig inkább a jó szándéka és szervezői aktivitása érvényesült a folyóirat elindítása előtti és alatti években, mint programalkotó elképzelése: koncepcióját nem tudta markánsan körvonalazni. Az ő szóhasználatában a „*couleur locale*” és a „*genius loci*” írói kifejezése volt a legfőbb cél, minél artiztikusabb és humánusabb ember- és tájbrázolással. Ez többnyire még messze állt a *Kalangyával* csaknem egy időben induló anyaországi és erdélyi népi mozgalom leleplező erejű szociográfiai hullámától csakúgy, mint az Ady-féle „magyar, oláh és szláv bánat” közös kifejezésének örökségétől. Ő is szívesen helyt adott a horvát, szerb, szlovén irodalom fordítóinak, és távol állt a nacionalizmus propagandisztikus irodalmától, de a régió kultúrájának tudatos szervezésében rászorult a nagy távlatokban gondolkodó és a birodalmi kultúra-politika különböző formáinak ellenálló, mindenben az értékeset és maradandót kereső Németh László tanácsaira, s a babitsi, móríci *Nyugat* értékeit is szeretne volna követni a helyi tehetségek felkutatásával. De a *Kalangya* inkább a Bartha Miklós-társaság szolidabb ágához állt közel, mint a Márciusi Frontot előkészítő, markánsan kritikai nép- és társadalomábrázolóhoz. A régió tehetségeinek összegyűjtésében így is nagy érdemeket szerzett Szenteleky. Eszmei összetartó erőnek viszont a hely szellemének érzékeltetése kevés. A levelezésben, kéziratküldésben és a *Tanúban* elkezdett szemlézésével főként Németh Lászlónak köszönhetett sokat Szenteleky, és főként Szirmai, s amennyire lehetett – az egyre zordabb háborús körülmények ellenére – Herceg János is, aki a *Kalangya* megszűntével, 1945 után a *Hidnál* folytatta irodalomszervezői tevékenységét. Jórészt Németh Lászlónak köszönhető, hogy a déli régió egyik fő orgánuma nem a taine-i milióelméletnek megfeleltetett vagy a pusztá szórakoztatásra szánt provinciális fórumok számát gyarapította, hanem a kortárs délszláv irodalom humanistáival együttműködő, saját karakterű, az egyetemes magyar kultúrával egybeolvadó tényezővé vált, amíg tehetette. A folyóirat a második világháború éveiben is megtartotta függetlenségét a fasiszta barbárságtól, de ez mégis a hanyatlás ideje volt, érthetően: a legnyersebb létkérdések túlharsozták, túldörögtek a költészet, az elbeszélés, a gondolkodás és az írói tiltakozás szavait.

Pintér Lajos sorra említi a Délvidék irodalmának jelességeit. A folyóiratot szerkesztő, s már említett írókon kívül olyanokat, mint Majthényi Mihály, Dudás Kálmán, Gál László, Börcsök Erzsébet, Kristály István, Cziráky Imre, Csépe Imre például. Érdemes megjegyezni nevüket, mert egy olyan tág tájegységnek, mint a Délvidék, nem arra van szüksége elsősorban, hogy egy „kisebb Nyugatot” vagy egy „délvidéki Kelet Népet” valósítson meg. Nincs szomorúbb, mint amikor egy regionális helyzetű orgánuma a centrumban működő írók „maradék” műveinek lerakatává lesz, s beéri azzal, hogy gyöngé másolása legyen a főváros szellemi központjában kialakult, sikeres fórumoknak. El kell ismerni: szükség van arra, hogy „nagy nevek” nagy műveivel is ki-kirukkoljon, éreztetve, hogy a szellemi élet vezetői megbecsülik a folyóiratot, mely nem nyugszik bele a peremlét reménytelenségébe, de a legtöbb, amit tehet, az, hogy saját, lehetőleg helyi, vagy másutt otthonra nem találó tehetségeket fedez föl, támogat és enged kibontakozni. A *Kalangya* szerzőgárdája egy-egy vers- vagy novellaantológiában is megmutatta

eredményeit, és nem volt szégyellnivalója. A *Korunk* vagy a *Sarló* hírnevét talán nem érte el a *Kalangya*, de jelentősen hozzájárult ahhoz – ezt már én teszem hozzá Pintér Lajos kitűnő és hiánypótló áttekintéséhez –, hogy az 1945 utáni jugoszláviai fórumok, az évek múltán például Fehér Ferencsel, Brasnyó Istvánnal, Bori Imrével, majd a fiatalabb korosztály izmos tehetségeivel megerősödve, európai színvonalú folyóirattá nővesszék a *Híd* folyóiratot. És a külön arculatot teremtő modernség, az avantgárd fórumait is életre segítsék akkor, amikor Magyarországon – Pintér Lajos könyvének írásakor, a hetvenes években – ez még elképzelhetetlen volt: a hagyományosabb *Híd* mellett megszületett az *Új Symposion*, amely ugyancsak élvonalbeli költőket, írókat és nélkülözhetetlen „kismestereket” adott a magyar irodalomnak.

Örömmel üdvözölhetem ezt a viszonylag kis terjedelmű könyvet mint remek kezdeményt, mint visszajelzést annak a hősie és áldozatos munkának, amelyet a Délvidék magyarjai vállaltak a második világháború előtti és alatti másfél évtizedben a szellem szabadságáért. Egyetértek azzal, amit a könyv előszavának írója, a délvidéki irodalomtörténész, Fekete J. József – egyebek közt kiváló Szentkuthy Miklós-kutató – állapít meg Pintér Lajos könyvének tanulságaként: „*A Kalangya (...) négyes kötődésben igyekezett megtalálni helyét, kapcsolatot tartott a helyi alkotókkal, az egyéb kisebbségi irodalmakkal, a délszláv irodalmakkal és a magyarországi irodalmakkal. Tegyük hozzá, a világirodalommal is.*” Futólag azt is meg kell említenem, hogy volt idő (megint csak emlékeztetek rá: ilyen időszakban keletkezett a még nagyon fiatal Pintér Lajos könyve is), amikor az anyaország nagy költői, olyanok, mint Weöres Sándor, vagy mint Illyés Gyula egészen 1988-ig letiltott nagy műve, az *Egy mondat a zsarnokságról* a vajdasági magyar értelmiségieknek, irodalmároknak köszönhetően megjelenhetett. És az is nevezetes tett volt, hogy a kiváló irodalomtörténész, Bori Imre a marxista esztétika korlátainak szorítása nélkül írhatott az itthon kínosan vagy sehogyan sem kezelt nagyokról, olyanokról, mint például Kassák Lajos, Weöres Sándor, Juhász Ferenc vagy Nagy László.

Talán egy kissé eltértem a tárgytól, de jó szívvel ragadtam meg az alkalmat Pintér Lajos bátorságról és tájékozottságról tanúskodó munkájának örvéen, hogy az időben kissé kiterjesztve a mű tárgyát, kifejezhessem rokonszenvem az igen sajátos körülmények között működő délvidékiek iránt. És ez alkalmából is aláhúzzam az ilyési gondolatot (szabadon idézve): a centrum felelőssége, hogy a különféle régiók ne váljanak provinciákká, de ezért a régióknak is meg kell tenniük azt, amit lehetséges.

(*Életjel Könyvek, Szabadka, 2013*)

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

print 2000
NYOMDA KFT. KECSKEMÉT

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

támogatja.